

Babicz, Józef

Bolesław Olszewicz (1893-1972)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 17/2, 325-329

1972

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BOLESŁAW OLSZEWICZ
1893—1972

W dniu 24 stycznia 1972 r. zmarł we Wrocławiu badacz dziejów geografii i kartografii Bolesław Olszewicz. W polskiej historiografii geograficznej stanowi On całą epokę. Poświęcając się całkowicie dziejom geografii i kartografii, w ciągu przeszło sześćdziesięcioletniego okresu działalności naukowej, wzbogacił literaturę tej dziedziny o ok. 200 publikacji książkowych, rozpraw, recenzji, reedycji. Brał również udział w wielu pracach redakcyjnych¹. Działając na katedrze uniwersyteckiej wykształcił zastęp uczniów, zaś dzięki prowadzonym pracom badawczym, i w związku z tym szerokim kontaktom, rozbudził zainteresowania historią geografii, podnosząc jej rangę i rolę wśród innych dyscyplin historii nauki.

W 1910 r., jako siedemnastoletni uczeń gimnazjalny, opublikował On w czasopiśmie „Ziemia” rozprawkę o *Pierwszych wiadomościach o odkryciu Ameryki w literaturze polskiej*. Temat ten powtarzał się w późniejszej Jego twórczości w wielorakich wersjach, np. *Poland and the Discovery of America. A Historical and Bibliographical Essay* (1931) i zahaczał o obalane przez Niego „mity”, jak to miało miejsce w pracy *O Janie z Kolna, domniemanym polskim poprzedniku Kolumba* (1933).

¹ Bibliografia prac Bolesława Olszewicza (1910—1959) opublikowana została przez Anielę Drozdowską w zeszycie „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej” (Seria C, zes. 4: 1961), ofiarowanym profesorowi Olszewiczowi na 50-lecie Jego pracy naukowej. Uzupełnienia i poprawki do tej bibliografii zawarto w zeszycie 6 „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej” (Seria C: 1963, s. 162—163). Bibliografia prac prof. Olszewicza za lata 1960—1971 ma się ukazać w Serii C „Studiów i Materiałów”.

Chociaż podróże geograficzne były pierwszym i stale powtarzającym się tematem zainteresowań Bolesława Olszewicza, to jednak bardziej doniosłą dziedziną Jego pracy była historia geografii polskiej na szerokim tle nauki światowej. Jego książka *Obraz Polski dzisiejszej* (Warszawa 1938) lub *Lista strat kultury polskiej* (Warszawa 1947) dowodzą, mimo całej Jego pasji historycznej, żywych zainteresowań problemami nauki współczesnej. Również szereg innych prac świadczy o zaangażowaniu społecznym, patriotyzmie i gotowości stawania w obronie prawdy naukowej. Jednakże źródłowym, skrupulatnym badaniem historycznym, widocznym w licznych i wartościowych przyczynkach, a następnie w syntezie problemów czy epok rozwoju geografii, dawał on priorytet. Jego *Geografia polska w okresie Odrodzenia* (1957) jest wzorem piękną polszczyzną napisanej syntezy, podobnie jak wzorem docieklivości badawczej i wyrazem umiejętności tworzenia jasnych obrazów z fragmentarycznych faktów jest Jego studium *Aleksander Humboldt a polski świat literacki* (1964).

Szczególne miejsce w całości dorobku Bolesława Olszewicza zajmuje historia kartografii polskiej, przedmiot zainteresowań całego jego życia. Już wczesny etap Jego pracy w tej dziedzinie wieńczą cenne publikacje o *Polskiej kartografii wojskowej* (1921, 1930—1933). Jako znawca kartografii rozumiał jej potrzeby w Polsce i w świecie. Jeszcze w okresie międzywojennym był współautorem projektu wydawnictwa *Monumenta Poloniae Cartographica* (1930). Wydał też pierwszą, z pełnym znawstwem zagadnień napisaną, *Instrukcję katalogowania, inwentaryzacji i konserwacji zbiorów kartograficznych* (1936). Międzynarodowa Unia Geograficzna powołała Go w latach trzydziestych na członka Komisji wydawnictw dawnych map. Na XIV Międzynarodowym Kongresie Geograficznym w Warszawie w 1934 r., zaproponował On założenie organizacji naukowej pod nazwą Towarzystwo im. Lelewela dla uprawiania badań nad dziejami geografii i kartografii. Przewodniczącym został Jego mistrz L. Gallois. Niestety, działalność Towarzystwa uniemożliwiła niesprzyjająca sytuacja polityczna, a później wypadki wojenne. W nich zresztą Bolesław Olszewicz postradał wszystkie materiały i bibliotekę.

Po wojnie z pasją bibliofila odbudował bibliotekę i zgromadził od nowa materiały źródłowe, dla których miał wielki, właściwy tylko historykowi, szacunek. W swych częściowo opublikowanych katalogach i bibliografiach starał się zewidencjonować zbiory polskie i polski dorobek w zakresie uprawianej nauki. W zorganizowanej przez siebie, i kierowanej przez lat 15, Pracowni Historii Geografii i Kartografii PAN, pierwszej placówce badawczej tego rodzaju w Polsce, zgromadził zasobne materiały do kilku bibliografii polskiego piśmiennictwa geograficznego i kartograficznego oraz katalogów centralnych, np. katalogu rękopisów geograficznych w zbiorach polskich, druków, globusów. Materiały te, uzupełnione takimi publikacjami, jak 4-tomowy *Katalog Atlasów* wybitnego bibliotekarza Mariana Łodyńskiego (ur. 1884), czy też katalogi zbiorów regionalnych, stanowią kamień węgielny przyszłej działalności badawczej. Ta nieodłączna od zamiłowań historycznych troska o źródła i dokumentację jest jakby rodzinną cechą, zwłaszcza gdy się zważy, że brat Jego, Waclaw Olszewicz, również o zamiłowaniach i przeszłości bibliotekarza, autor cennych prac o polskich krajoznawcach E. Maliszewskim (1930), W. Eliaszu Radzikowskim (1966), o *Słowniku*

Geograficznym Królestwa Polskiego i Litwy (1965), *Antonim Rehmanie* (1972), i innych, wykazuje podobną, wieloletnią troskę o polskie archiwa i dokumenty.

Mimo przygotowania pracy doktorskiej w Paryżu i uzyskania zgody rektorskiej na jej druk Bolesław Olszewicz doktoryzował i habilitował się w Poznaniu, gdzie Stanisław Pawłowski doceniał badania historyczne, starając się sam dochodzić do współczesnych zadań geografii przez analizę dotychczasowego jej rozwoju. Pracował tam również intensywnie Stanisław Nowakowski, przechodząc stopniowo od węższych tematów historycznych do oryginalnie ujętej historii geograficznych odkryć i rozwoju geografii jako nauki. Ten pierwszy polski geograf - marksista starał się rozczłonkowaną twórczość geograficzną uporządkować w cały szereg historycznie uwarunkowanych kierunków badawczych, tworząc koncepcję, która jednak nie przetrwała próby czasu.

Już na początku swej działalności naukowej Bolesław Olszewicz wykazał erudycję w zakresie historii kartografii, skoro Eugeniusz Romer w liście z 1921 r. nazwał Go „najlepszym znawcą tej dziedziny”². Był on wówczas jedynym specjalistą w nader szczupłym gronie zajmujących się w Polsce tylko częściowo tą dziedziną, jak Ludomir Sawicki, który w Wiedniu prowadził kwerendy archiwalne w zakresie kartografii, Władysław Semkowicz, Jan Jakubowski, Jan Stebnowski i Mikołaj Dziukowski — autor *Katalogu* atlasów Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie. W latach trzydziestych Karol Buczek rozpoczął gruntowne studia nad dziejami kartografii, publikując szereg cennych rozpraw dotyczących poszczególnych kartografów lub okresów rozwoju kartografii. Przygotował pierwszy zeszyt *Monumenta Poloniae Cartographica*, który zniszczony został już w drukarni przez niemieckiego okupanta. Po wojnie w oparciu o zebrane materiały źródłowe dał podstawową syntezę dziejów kartografii polskiej: *Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII wieku. Zarys analityczno-syntetyczny* (1963). Przeszedł jednak, z wielką stratą dla tej dziedziny, do badań w zakresie historii Polski średniowiecznej.

Okres po II wojnie światowej zaznaczył się w działalności Bolesława Olszewicza — zarówno na katedrze Uniwersytetu Wrocławskiego, jak i w powstałej w 1955 r. Pracowni Historii Geografii i Kartografii PAN — jako najbardziej owocny. Rezultatem tej działalności są nie tylko jego własne publikacje, lecz również liczne prace wychodzące pod Jego kierunkiem, z Jego inspiracji lub za Jego poparciem — prace uczniów, współpracowników i związanych z Nim badaczy. O wpływie Jego jako profesora świadczy fakt, że na 18 doktoratów i habilitacji z historii geografii w latach 1951—1969 był promotorem w 12 przewodach, a przy prawie wszystkich innych recenzentem. Zresztą rzadko można spotkać poważną pracę z historii geografii, której by on nie inspirował, nie był przy jej wykonywaniu doradcą, konsultantem, recenzentem, redaktorem czy krytykiem. Uczniowie Jego, jak np.: Kazimiera Augustowska, Józef Babicz, Henryk Kot, Stanisław Lipko, Janina E. Piasecka, Zbigniew Rzepa, Janina Szewczyk, pozostawali z Nim w dalszych, często w bardzo ścisłych kontaktach i współpracy.

Przewodniczenie w Sekcji Historii Nauk o Ziemi Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN było bazą rozległych Jego kontaktów naukowych ze specjalistami całego kraju. Wśród nich jest przede wszystkim Mie-

² E. Romer: *O geografii. Rozważania historyczne i metodologiczne*. Wrocław 1969 s. 8.

czysław Fleszar, autor *Zarysu historii geografii ekonomicznej w Polsce* (1962), Stanisław Leszczycki, główny organizator geografii polskiej po II wojnie światowej, który na marginesie swych rozległych zainteresowań wiele uwagi poświęcił historii *Rozwoju myśli geograficznej* (w: *Geografia Powszechna*, t. 1, 1962) i *Nowszym kierunkom i prądom w geografii* (1958). Do nich należy również Józef Szaflarski, autor prac zarówno z kartografii, jak i jej historii, oraz Stanisław Pietkiewicz, znanca nowszej kartografii, koncentrujący się na analizie dokładnościowej map, który zgromadził w tym zakresie znaczny materiał własny i swych uczniów. Był też w kontaktach z Józefem Staszewskim, który w późniejszym okresie swej działalności pedagogicznej coraz częściej zwracał się ku geograficznej toponomastyce i historii geografii, często starożytnej.

Szerokim zainteresowaniom Bolesława Olszewicza odpowiadały Jego rozliczne, niemożliwe w tym miejscu do wymienienia, kontakty ze specjalistami wielu dziedzin nauki. On to przyciągnął do prac historycznych szeroki krąg swoich kolegów uniwersyteckich i wraz z nimi dał zbiorową ocenę *Dziesięciu wieków geografii polskiej* (1967), ukazaną w 21 sylwetkach najwybitniejszych polskich geografów, skreślonych przez 14 autorów. Był też inicjatorem serii wydawniczej Polskiego Towarzystwa Geograficznego, poświęconej ocenie zasług niedawno zmarłych geografów, i redaktorem pierwszego jej zeszytu: *Wacław Nałkowski. W pięćdziesiątą rocznicę zgonu, 1911—1961* (1962). Toteż w powojennym okresie geografowie coraz częściej uwzględniali problemy historyczne uprawianych nauk: Mieczysław Klimaszewski w *Geomorfologii ogólnej* (1961), Alfred Jahn w problematyce glacialnej, Jerzy Kondracki w studiach nad geografiami regionalną, Adam Malicki w metodycznym *Wstępie do geografii* (1969), Zygmunt Parucki w *Geografii wojennej* (1967) itd.

Działalność Bolesława Olszewicza przyczyniła się również do zapewnienia miejsca historii geografii na wyższych uczelniach. Z jego to kręgu oddziaływań wyszedł pierwszy, dostosowany do programu, podręcznik: *Zarys historii odkryć geograficznych* (3 wydania: 1968, 1970, 1971), materiały źródłowe dla studentów oraz literatura pomocnicza przedtem niedostępna. W okresie Jego działalności i licznych kontaktów z geografami polskimi wzrosło wśród nich zainteresowanie dla historii geografii, podobnie zresztą jak w całym społeczeństwie.

Imponujący dorobek polski w zakresie historii geografii powojennego 25-lecia Bolesław Olszewicz zebrał i wydał w formie bibliografii, poprzedzając ją analitycznym wstępem, w którym podsumowujące zadania końcowe są bezcennymi wytycznymi dla badaczy na przyszłość. Niewątpliwie z poziomu dotychczasowych osiągnięć widział On zarówno szerokie możliwości badawcze, jak i luki, które należałoby jak najprędzej wypełnić. Stąd też, obok kontynuowania prac dotychczasowych, miał również rozległe plany podejmowania studiów nowych.

Uprawianie historii geografii polskiej na szerszym tle nauki światowej, a także podejmowanie tematów z dziejów geografii powszechnej, prowadziło Go ku licznym kontaktom z uczonymi zagranicznymi i do uczestniczenia w naukowym życiu międzynarodowym. Jego wystąpienia i wykłady w Pradze, Genewie, Tours, Paryżu, Salzburgu, Wiedniu czy Berlinie spotkały się z uznaniem, jak również całokształt Jego działalności, za którą otrzymał, obok G. R. Crone'a i R. Hartshorna tytuł Członka Honorowego Międzynarodowej Komisji Historii Myśli Geograficznej Międzynarodowej Unii Geograficznej. Został też członkiem ko-

respondentem Międzynarodowej Akademii Historii Nauki w Paryżu. Wrazem powszechnego uznania dla Niego było złożenie Mu w hołdzie około 40 rozpraw, w tym również przez znanych uczonych z Anglii, Austrii, Francji, Niemiec, Szwajcarii, Stanów Zjednoczonych, ZSRR, do *Księgi Jubileuszowej*, której, niestety, nie doczekał. Wyjdzie ona jako zbiorowe studium pośmiertne dla uczczenia Jego zasług.

Był czynny do końca swego życia. Praca w ostatnim okresie, zbyt intensywna wobec nadwątlonych już Jego sił, przygotowywanie publikacji o związkach Kopernika z geografiami, inne rozliczne Jego zainteresowania, sprawiały wrażenie, że będzie On nadal przewodził licznemu gronu osób zainteresowanych historią geografii, wśród których rozbudził zamiłowania do tej nauki. Jeszcze 22 stycznia kończył korektę obszernej *Bibliografii historii geografii okresu 25-lecia* i uczestniczył w egzaminowaniu swego doktoranta. W następnym dniu przysły trzy niepokojące ataki serca, po których 24 stycznia rano nastąpiła śmiertelna zapaść (blok), nie przewyciężona mimo największych wysiłków lekarzy wrocławskich.

Profesora Bolesława Olszewicza pożegnało 26 stycznia liczne środowisko uczonych Wrocławia, w dwa dni później pochowany został w grobowcu rodzinnym na cmentarzu ewangelicko-reformowanym przy ul. Żytniej w Warszawie.

Józef Babicz